

ΠΟΡΦΥΡΕΣ ΟΝΕΙΡΑΤΩΝ ΟΥΦΕΙΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ

Αφήγηση και εικονογράφηση βασιλικών ονείρων στο Βυζάντιο

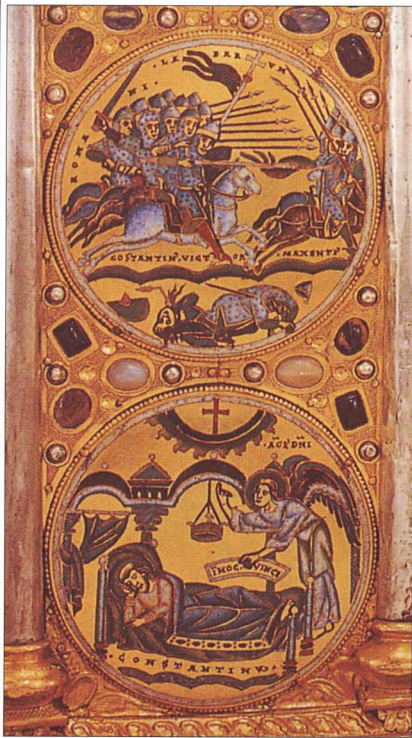
1. Ένας ολόκληρος τρούλος αποκλειστικά αφιερωμένος σε «βασιλικά» ψηφιδωτά όνειρα του Φαραώ και των υπηρετών του, αρχοντοχού και αρχαιοποιού, στην ετήσιή τους από τον Ιάσηφ και στις απεικονίσεις των επιπτώσεων. (Ψηφιδωτός διάκοσμος τρούλου στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας, 13ος αι.)

Τα «βασιλικά» όνειρα, όπως αυτά της Μακεδονικής δυναστείας που παραδίδονται ή χρησιμοποιούνται στις αφηγήσεις του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου και του κύκλου του, με τα οποία θα ασχοληθούμε παρακάτω, θα μπορούσαν, όχι άστοχα, να αποκληθούν πορφυρά ή πορφυρογέννητα. Με τον όρο «βασιλικά» δεν εννοούμε μόνο τα ένυπνια των ιδίων των βασιλέων, αλλά και αυτά των άλλων που τους αφορούν άμεσα. Πρόκειται για ονειρικές αφηγήσεις, πιθανότατα κατασκευασμένες ή θρυλούμενες, που ανήκουν στα προφητικά, συμβολικά όνειρα ή οράματα και τους «χρηματισμούς» (χρηματισμός καλείται από τον Αρτεμίδωρο το όνειρο στο οποίο κάποιο θείο πρόσωπο προτρέπει ή διατάσσει τον ενυπνιαζόμενο αποκαλύπτοντάς του ταυτόχρονα το μέλλον)¹.

Οι ονειρικές αυτές αφηγήσεις αφορούν κυρίως τους πρώτους Μακεδόνες αυτοκράτορες και χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν έναν φόνο, απαραίτητο για να περιβληθεί ο ιδρυτής της δυναστείας Βασίλειος ο Μακεδόνας την αυτοκρατορική πορφύρα. Οι τρεις πρώτοι Μακεδόνες αυτοκράτορες εμπλέκονται κατά τον έναν ή τον άλλον τρόπο με τα όνειρα αυτά αλλά και την ονειροκριτική. Έτσι, το πορφυρό μέλλον του ιδρυτή της Μακεδονικής δυναστείας Βασιλείου, παππού του Πορφυρογέννητου, προοικονόμησαν μια σειρά ονείρων, χρησμών και συμβόλων, τα οποία ο εγγονός του αναλαμβάνει να παραδώσει γραπτώς στις επερχόμενες γενεές².

2. Τα συμβολικά όνειρα των φυλακισμένων υπηρετών, τα στοψίδια που εκβιβάζονται για να γεμίσει το ποτήρι του Φοράδ και τα τρία πανέρια με τα ψωμιά. Δίπλα, η εξήγηση των ονείρων από τον Ιωσήφ. (Λεπτομέρεια ψηφιδωτού διακόσμου τρούβου στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας, 13ος αι.)

3. Το όνειρο του Κωνσταντίνου: Εν τούτοις νικά. Πάνω, το λάβαρο του Κωνσταντίνου με τον σταυρό, που χάριζε τη νίκη επί του Μαξεντίου (Σμάλτα. λεπτομέρεια από το Τρίπτυχο Στάβλοτ, Καθολικός ναός της Αιγύψης, 12ος αι.) και η λεπτομέρεια.

Τον πατέρα του Πορφυρογέννητου Λέοντα ΣΤ' τον Σοφό χαρακτηρίζει μια έξαρση μαντικής και αστρολογικής αμφιθυμίας, αλλά κυρίως μια θετική στάση απέναντι στον χρησμό και το όνειρο, γεγονός που τον οδήγησε, εκτός των άλλων, και στην κατάργησή των, ούτως ή άλλως, αδρανών ιουστινιάνειων διατάξεων και ποινών κατά των ονειροκριτών³. Τον ίδιο τον Πορφυρογέννητο, τέλος, διέπει η βαθύτερη έγνοια να αφηγηθεί, να χρησιμοποιήσει πολιτικά και να αποδεχθεί ή να δικαιολογήσει τα όνειρα, ταξινομώντας τα βολικά στις δύο κύριες για τους χριστιανούς κατηγορίες: τα θεόπε-

μπα-προφητικά και τα διαβολικά όνειρα. Στην προσπάθειά του όμως να κατανοήσει όνειρα και σύμβολα που προέρχονται από αλλόθρησκους οδηγείται σε αδιέξοδο⁴.

Αυτό που πάντως αξίζει να συγκρατήσουμε είναι η πληροφορία που μας παραδίδει ο Πορφυρογέννητος ότι, όταν ο αυτοκράτορας εκστρατεύει, μεταξύ πολλών άλλων που πρέπει απαραίτητως να έχει μαζί του είναι και τα ονειροκριτικά βιβλία⁵. Όταν ένας πόλεμος, μια εκστρατεία, στην οποία εξάλλου ουδέποτε έλαβε μέρος ο Πορφυρογέννητος, έχει ανάγκη προφητικών, προγνωστικών ονειρών και, βεβαίως, ονειροκριτών, τότε ακόμη περισσότερο τα χρεϊ-

άζεται ο αγώνας και ο πολιτικός πόλεμος για την διεκδίκηση, την διατήρηση και εδραίωση της βασιλικής εξουσίας. Όταν δε η εξουσία αυτή έχει από την γένεσή της βαφεί αμύβια πορφύρα με δολοφονίες, τα θεόπεμπτα όνειρα και η ευρύτερη προπαγάνδισή τους βοηθάει ιδιαίτερα την προσπάθεια για ανάδειξη της ελέψ Θεού δυναστείας κατά τα βιβλικά, δαυτικά πρότυπα. Από την άποψη αυτή, η αφήγηση των ονειρών που μας παραδίδει ο Πορφυρογέννητος αγοράζεται απόλυτα στην καθιερωμένη ήδη από τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής αυτοκρατορίας πρακτική, όταν ο Κωνσταντίνος ο Μέγας χρειάζεται στην πολιτική του δράση την βία επικύρωση δια οραμάτων και ονειρών. Η βιβλική ιστορία παρέδιδε τις πρώτες πορφύρες όψεις συμβολικών ονειρών, με τους ονειροκρίτες Ιωσήφ και Δανιήλ να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην φαραωνική και βαβυλωνιακή εξουσία αντίστοιχα (εικ. 1-2). Επίσης, διευκόλυναν τα όνειρα του μνήστορος Ιωσήφ, μια περίπτωση *χρηματισμού*, για την σύλληψη της Παρθένου, αλλά και για την φυγή στην Αίγυπτο. Σε αυτές μάλιστα τις απεικονίσεις των θρησκευτικών ονειρών (συμπεριλαμβανομένων και των οραμάτων ή ενυπνίων προφητών, αγίων και μοναχών) στηρίχθηκε και η τυπολογία της σχετικώς μεταγενέστερης εικονογράφησης των μόνων γνωστών μας σήμερα βυζαντινών βασιλικών ονειρών, του Μεγάλου Κωνσταντίνου (εικ. 3) και αυτών που παρατίθενται στο εικονογραφημένο χειρόγραφο του Σκυλίτζη (12ος αι.) που βρίσκεται σήμερα στην Μαδρίτη.

Η εικαστική απόδοση των ονείρων διαφέρει ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Στα συμβολικά όνειρα, ενυπνιαζόμενος και όνειρο συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο ως αντόπτες ισοδύναμα πραγματικές. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ο ενυπνιαζόμενος, μοιλονότι διατηρεί κλειστά τα μάτια του, συμμετέχει ενεργά στην δράση του ονείρου. Επειδή τα συμβολικά όνειρα χρήζουν ερμηνείας, ονειροκρίτης και ενυπνιαζόμενος εικονίζονται στην αμέσως παράπλευρη σκηνή, όπου ο πρώτος εξηγεί στον δεύτερο το περιεχόμενο του ονείρου. Στους *χρηματισμούς* ένα υπερβατικό, συνήθως, *ον* εμφανίζεται στον ενυπνιαζόμενο και του ανακοινώνει μία προφητεία ή του δίνει κάποια εντολή. Η εκπλήρωση της εντολής ή της προφητείας εικονίζεται στη συνέχεια ως αυτόνομη παράσταση που εννοείται, όμως, ως προέκταση και εξήγηση της προηγούμενης. Και στις δύο περιπτώσεις, το ένυπνιον και οι επιπτώσεις του αποδίδονται σε δύο παρατιθέμενες παραστάσεις⁷.

Τα πρώτα όνειρα για τον Βασίλειο τον Μακεδόνα

Τα πρώτα ονειρικά προγνωστικά για τον Βασίλειο προέρχονται από πολύ χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, όπως εξάλλου συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις ασήμων ηρώων που η τύχη ή ο Θεός προορίζει για το ανώτατο αξίωμα. Η κοινωνική διαστρωμάτωση της προέλευσης των ονείρων για το λαμπρόν μέλλον του Βασιλείου αντιστοιχεί κάθε φορά ακριβώς στο

στάδιο που βρίσκεται η ανοδική πορεία προς τον θρόνο.

Λογικά, την πρώτη πρόγνωση με όνειρο δικαιούται η μητέρα. Η *τεκούσα*, η μητέρα κυοφορεί και γεννά έναν μέλλοντα κοσμο, συνεπώς πρώτη αυτή ανησυχεί, νοιάζεται και ονειρεύεται γι' αυτόν. Η μητέρα λοιπόν του Βασιλείου, που μια αμυδρά φήμη την ήθελε να κατάγει από την γενεά του Μεγάλου Κωνσταντίνου (σύμφωνα βέβαια με την προπαγανδιστική αφήγηση του Πορφυρογέννητου⁸), σε τρεις διαφορετικές φάσεις βλέπει όνειρα που αφορούν την σταδιοδρομία του γιου της. Δίπλα σε πολλά άλλα προγνωστικά σύμβολα που πιστοποιούν ένα αγροτικό περιβάλλον γεωργών, θερισιτών και κτηνοτρόφων, *ονειράτων* όψεται πειθούν την μητέρα του Βασιλείου όχι απλώς να τον αφήσει, αλλά να τον προτρέψει να εγκαταλείψει την αγροτική Θράκη για να αναζητήσει την λαμπρά τύχη του στην Βασιλεύουσα.

Το πρώτο συμβολικό όνειρο που είδε είναι το χρυσό, μέγιστο φυτό που αναβλαστάνει από την ίδια, «όπως στο όνειρο με το κλήμα που είδε η μητέρα του Κύρου», σημειώνει ο Πορφυρογέννητος, αποκαλύπτοντάς μας έτσι την πηγή της μίμησης και τις επιδιωκόμενες βασιλικές συνέπειες. Το φυτό, γεμάτο άνθη και καρπούς, ξεπέρασε το ύψος του σπιτιού της και ήταν χρυσός ο κορμός του και χρυσοειδείς οι κλώνοι και τα φύλλα.

Ἔδοξε γάρ ποτε ὄναρ ἢ μήτηρ ὄραν μέγιστον ἐξ αὐτῆς ἀναβλαστῆναι φυτὸν,

7. Το όνειρο της εισαγωγής του Βασιλείου στον πολιτικό σφαιραγισμό, στη σφαγή αλλά και στην πορεύση με τις εντολές και τις ευλογίες του μάρτυρος Διομήδη και του ηγουμένου της ομώνυμης μονής στην Κωνσταντινούπολη (Κρ. Σκυλιτζή, σφ. 83ν, 12ος αι.)

ὡς ἡ Κύρου μήτηρ εἶδε τὴν ἄμπελον, καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐστάναι ἀνθεοὶ τε κομῶν καὶ καρπῶ βριθόν, χρυσοῦν τε εἶναι τὸ ἀπὸ γῆς τούτου μέγα στέλεχος, καὶ τὸ κλάδος καὶ τὰ φύλλα χρυσοεἶδη. Τοῦτο δὲ πρὸς τινὰ τῶν συνήθων καὶ περὶ τὸ τοιαῦτα κατευστοχεῖν δοκοῦντων διηγησαμένη ἐπὶ λαμπρὰς καὶ μεγάλῃς τύχῃς ἐσεσθαι δηλοῦν τὸν υἱὸν αὐτῆς ἤκουσε.⁹

Το ὄνειρο λοιπὸν αὐτὸ το διηγῆθηκε σε κάποιον ονειροκρίτη, ο οποίος το ερμήνευσε λέγοντάς της ὅτι μεγάλῃ καὶ λαμπρῶ τυχῇ περιμίει τον γιο της.

Λίγο καιρὸ μετὰ, ἡ μητέρα βλέπει ἓνα δεῦτερο ὄνειρο, ὄχι συμβολικὸ τῆ φορά αὐτή, ὡστε να χρειαστεῖ ονειροκρίτη, ἀλλὰ με στοιχία προφητείας: δηλαδὴ, ἓνα θεῖο πρόσωπο τῆς ἀποκαλύπτει το μέλλον. Ο ἴδιος ο Πορφυρογεννητος το ἀποκαλεῖ δεξιὰ φη καὶ θεῖα ἀποκάλυψη καὶ ὄντως ἀποτελεῖ θεοπέμπτη επικυρωμένη διεκρίση στο προηγμέν συμβολικὸ ὄνειρο. Βλέπει τῶρα στον ὕπνο τῆς ἀνδρα γηραιῶ, που ἐβγαζε φωτιά ἀπὸ το στόμα, να τῆς λέει οὔτε λίγο οὔτε πολὺ να σπρώξει τον αγαπημένο τῆς γιο να πάει στην Κωνσταντινούπολη για να ἀναλάβει παρὰ θεοῦ τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας τὰ σκήπτρα. Καὶ ὅπως συμβαίνει σε τέτοιου εἶδους ὄνειρα, ὅταν δεν εἶναι ἀναγνωρίσιμη ἡ μορφή που εκφραζει το θεῖο μήνυμα ἢ προλέγει το μέλλον, ἡ μητέρα ἐρωτᾷ «Τίς εἶ», για να λάβει τῆν ἀπάντησιν «Ἥλιος ὁ Θεοβίτης εἰμί»¹⁰.

Θεῖα ὄνειρα καὶ διαπλοκή

Ο Βασίλειος, με τὴν προτροπὴ τῆς μητέρας του, θα ἀναχωρήσει για τὴν Βασιλεύουσα καὶ μετὰ ἀπὸ μακρὰ οδοπορία, θα πει κατὰκοπος στην Πόλη καὶ θα ρίξει το κουρασμένο κορμὶ του να ἀναπαυθεῖ στους πυλώνες τῆς μονῆς του Ἁγίου Διομήδους. Ἐδῶ ἀκολουθεῖ το τρίτο κατὰ σειρά ὄνειρο, προφητικὸ ἐπίσης καὶ σημαῖνον για τὴν πολιτικὴ σταδιοδρομία του Βασιλείου (εἰκ. 4). Το ὄνειρο αὐτὸ εἰκονογραφεῖται μοναδικὰ στο φύλλο 83ν του χειρογράφου του Σκυλίτζη. Πρόκειται για *χρηματισμο* σε τρεῖς φάσεις, δηλαδὴ σε τρία ὅμοια ἐπαναλαμβανόμενα ὄνειρα, τὴν ἴδια νύκτα, με το ἴδιο περιεχόμενο.

καὶ δὴ περὶ πρώτῃν τυχὸν φυλακὴν νυκτός, ὄναρ τῆς τῆς μονῆς καθηγουμένου ὁ μάρτυρ Διομήδης ἐφίσταται κελευμένω ἐπὶ τῶν πυλῶνων τῆς μονῆς ἐξελθεῖν καὶ ἐξ ὀνόματος κελεύσαι Βασιλειον καὶ ὅς ἂν αὐτῷ ὑπακούσῃ καλοῦντο, τούτων εἰσαγαγεῖν εἰς τὸ μοναστήριον ἐπιμελείας ἀξιῶσαι, τρωφῆς τε καὶ σκέπης καὶ ἐνδυμάτων καὶ πάσης μεταδόντα χρειαῖς καὶ θεραπείας· κεχρισμένω γὰρ εἰς βασιλεῖα τυγχάνειν παρὰ θεοῦ, καὶ αὐτὸν μέλλειν εἰς ἀνοικοδομηὴν καὶ αὔρησιν τῆς παρουσίας γενέσθαι μονῆς.¹¹

Ο καθηγούμενος, δηλαδὴ, τῆς μονῆς βλέπει σε ὄνειρο τον μάρτυρα Διομήδη να τον προτρέπει να βγει στον πυλῶνα τῆς μονῆς καὶ να καλέ-

5. Το τρίτο συμβολικὸ ὄνειρο τῆς μητέρας του Βασιλείου. Ἀριστερὰ, ἡ ἀφήγησιν του ονείρου σε «θεῖα», θρησκευτικῶς διαπλεκόμενη, ἀντὶ σε ονειροκρίτη: ο Βασίλειος πᾶνω στο χρυσο κυμαρίσιο, ὄναρ αυτοκράτωρ. (Χρ. Σκυλίτζη, φ. 84, 12ος αἰ.)

σει το όνομα Βασίλειος. Τον προτάζει μάλιστα να οδηγήσει μέσα στο μοναστήρι και να φιλοεξηγήσει όποιον υπακούσει στο κάλεσμα, γιατί πρόκειται για άνθρωπο που ο Θεός προορίζει για βασιλέα και στο μέλλον θα ανοικοδομήσει και θα αυξήσει την μονή. Ο ηγούμενος θεωρώντας ότι πρόκειται για *φαντασία και κενόν διανοίας ανάπλασμα*, δηλαδή μη προφητικό όνειρο και κατά συνέπεια πολύ κοντά στα δαιμονικά όνειρα σύμφωνα με την χριστιανική ταξινόμηση, ξαναπέφτει να κοιμηθεί, αλλά *εκ δευτέρου* βλέπει και *ἀκούει* τα *ὄμοια*. Και πάλι όμως δεν τα λαμβάνει σοβαρά υπόψη του. Όταν όμως για τρίτη φορά εμφανίζεται οργισμένος ο μάρτυς Διομήδης να τον απειλεί με σφοδρότητα ότι αν δεν υπακούσει θα τον τιμωρήσει, ο ηγούμενος ξυπνά, φωνάζει τον Βασίλειο και τον οδηγεί στο εσωτερικό της μονής.

Η αμφιβολία του ηγούμενου, η τριπλή επανάληψη του ονείρου και η τελική αποδοχή της προφητικής του φύσης είναι επίσης ένα από τα γνωστά χαρακτηριστικά ορισμένων τύπων ονείρου, που σκοπόν έχουν να καταστήσουν οδιδαιμωμένη τη, θεία και αποκρυπτική την αλήθεια τους και προφητική —πέρα από κάθε βοήθεια ερμηνείας ονειροκρίτη— το μήνυμά τους. Βεβαίως, ο ηγούμενος θα κρατήσει μυστικό το όνειρο διά το κινδυνώδες. Θα ήταν πράγματι επικίνδυνο να το κοινοποιήσει, βασιλεύοντας του Μιχαήλ Γ', με τον οποίο πολλοί φίλοι και γνωστοί του σχετιζόταν, όπως ο Θεοφιλιτῆς. Δεν θα παραλείψει όμως να φέρει σε επαφή τον Βασίλειο με αυτούς, και έτσι επιτυγχάνεται με τη βοήθεια ονείρων,

τουλάχιστον σύμφωνα με τους βιογράφους, η πρώτη επαφή του αγρότη Βασίλειου με τους προβαλάμους της πορφύρας¹².

Η λογική αυτή της αποσιώπησης ονείρων ή προρρήσεων, που μόνο σε εύθετο και πρόσφορο χρόνο κοινοποιούνται, εκτός από την επιφύλαξη ή τον φόβο για διάψευση, ενέχει βεβαίως και άκρατο καιροσκοπισμό, υστεροβουλία ή μεταγενέστερη ωφελμιστική ερμηνεία και κατασκευή. Θα μπορούσε, επί παραδείγματι, μια κοινωτική πράξη φιλοεξίας και εξυπηρέτησης σε έναν άγνωστο που θα γίνει αργότερα βασιλέας να αρκεί για να δικαιολογήσει τις μελλοντικές ευεργεσίες και δωρεές προς την μονή. Το γεγονός όμως ότι στην αφήγηση εμπλέκεται ένα προφητικό όνειρο πορφύρας, το οποίο μάλιστα κρατείται μυστικό, μας επιτρέπει μια τέτοια καχύποπτη ανάγνωση.

Η τελική επικύρωση και πίστη στα σύμβολα

Έτσι λοιπόν ο Βασίλειος, μέσω του ηγούμενου και του Θεοφιλιτῆ, θα μπει στον κόσμο των μεταξωτών, μας λέει επί λέξει ο βιογράφος εγκωμιαστής εγγονός του¹³, και σχεδόν θα ξεχάσει την μητέρα του που ανήσυχη βλέπει ένα ακόμη συμβολικό όνειρο¹⁴, το τελευταίο που μας παραδίδεται ότι είδε και το οποίο εικονογραφείται στο φύλλο 84 του χειρογράφου του Σκυλίτζη (εικ. 5). Βλέπει πάλιν κατά τούς ἕνους μέγα φυτὸν ποὺ ἐμοιάζει με κυρίασι να βρίσκεται στην αυλή της με χρυσό κορμό κι

6. Το όνειρο του καίσαρα Βάρβα: στην Αγία Σοφία ο άγιος Πέτρος, με παράσταση του πατριάρχη Ιγνατίου και εκτελεστές δύο αγέλους, διατάσσει να σφραγιστούν Βάρδος και Μιχαήλ. (Χρ. Σκυλίτζη, φ. 79, 12ος αι.)

7. Για την ικανοποίηση του ηρατρείου και του Βασιλείου ο καισάρης Βάρδας διαμελίζεται και οι όρκες του στην άκρη δόρατος υψώνονται προς τους ουρανούς ως λάβαρο της νέας ελευσίας. (Χρ. Σκυλίτζη, φ.80, 12ος αι.)

ολόχρυσα κλαδιά και φύλλα, και στην κορυφή του ο ταύτης υιός Βασιλείου *εκαθέζετο*. Ολα χρυσά, όλα λαμπρά και πανύψηλα στο νεώπλουτο όνειρο του αγρότη και πέντητα.

Αυτή τη φορά όμως η μητέρα δεν προσφεύγει σε ονειροκρίτη, για να της ερμηνεύσει το χρυσό και υψηλό κυπαρίσσι όπου κάθεται ο γιος της, αλλά σε ευλαβέστατη και θεοφοβούμενη γυναίκα που ζημεροβραδιάζεται στις εκκλησίες και νηστεύει, μας λέει πάλι άκρωσ αποκαλυπτικά ο βιογράφος: *τινί των εύλαβων γυναικών, ή νυκτός και ήμερας κατά την Άνναν εκείνην ουκ άφίστατο από του θείου ναού άλλα ταις εύχαις και νηστείαις έχολαζε*. Αυτή λοιπόν η γυναίκα, αφού άκουσε και έκρινε το όνειρο, είτε στην μητέρα του Βασιλείου ότι πρέπει να χαιρέται και να μη ανησυχεί, γιατί ο γιος της θα γίνει βασιλεύς Ρωμαίων.

Είναι αφελώς άφοβα κατασκευασμένη η κλίμακα ονείρων και ερμηνειών σχετικά με την πορφύρη ανέλιξη του Βασιλείου. Από τον κοινό ονειροκρίτη του συμβολικού πρώτου ονείρου και την προφητεία του προφήτη Ηλία και του αγίου Διομήδη του δευτέρου και τρίτου ονείρου-χρησμού στην καθυσχαστική και θεοσεβή βεβαιότητα του τέταρτου. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ο Βασιλείος θα γίνει αυτοκράτωρ. Συνεπώς, στο εξής η αφήγηση του Πορφυρογέννητου δεν έχει ανάγκη άλλων ονείρων, αλλά προρρησεων και προφητειών που κοινοποιούνται περίπου δημοσίως, αν και σε επαρχιακό και στενό κύκλο, όπως η πρόγνωση του μοναχού του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα για το λαμπρό μέλλον του Βασιλείου, η οποία ανακινώνεται στην πλούσια αρχόντισα Δανηλίδα¹⁵. Αυτή ακριβώς η πρόρρηση στην Πάτρα έρχεται να ενισχύσει ή να ερμηνεύσει μια παλαιότερη, δηλαδή πριν από 350 χρόνια, όταν ο διορατικός Ισαάκ, *έξ Άρσακιδών και αυτός καταγόμενος*, όπως ο Βασιλείος, *δι' όράματος έμαθεν* ότι κάποιος από την γενιά τους θα πάρει τα ρωμαϊκά σκήπτρα¹⁶.

Αντί της πραγματικότητας του ύπαρ

Δεν απομένει πλέον παρά να δικαιολογηθεί και με όνειρα ο φόνος του νόμιμου αυτοκράτο-

ρα Μιχαήλ Γ', αλλά και όποιοι άλλοι εμποδίζουν την επαλήθευση των θωπεύσιμων αυτών ονείρων ή προφητειών. Ο προφήτης Ησίας, ο άγιος Διομήδης και ο καθηγούμενος της μονής στο στην Κωνσταντινούπολη, ο μοναχός στον ναό του Αγίου Ανδρέα στην Πάτρα, αλλά και ο μακρινός Ισαάκ, περιμένουν. Πιο πολύ όμως περιμένει η μητέρα που είδε τρία πορφύρα όνειρα. Τα ίδια αυτά όνειρα, θα λέγαμε σήμερα, είναι εφιάλτες για μίαν άλλη μητέρα, την αυτοκράτειρα Θεοδώρα, μητέρα του Μιχαήλ Γ'.

Οι πορφύρες βλέψεις της αγρότισσας μητέρας και του αγροίκου, ρυμαλέου νεαρού από την Θράκη, για την Θεοδώρα δεν είναι παρά ροζ ανταυγείς σκανδάλων στον βασιλικό κοίτανα. Η Θεοδώρα δεν καλοβλέπει την συνεχή παρουσία του Βασιλείου δίπλα στον γιο της¹⁷. Το ίδιο και ο αδελφός της, καισάρης Βάρδας. Μέγα εμπόδιο στην καριέρα και την αυτοκρατορική φιλοδοξία του Βασιλείου υπήρξε ο Βάρδας και –βεβαίως– ο ίδιος ο αυτοκράτορας Μιχαήλ. Στην αμαύρωση και καταβάρθρωση αυτών των δύο, το όνειρο έχει σπουδαίο ρόλο να διαδραματίσει, όταν μάλιστα προφανή σύμβολα, κομμητή και ονειράτων άψιχες προμηνούν την θανάτωσή τους και δικαιολογούν την δολοφονία τους από τον Βασιλείο και την ανάρρηση του τελευταίου στον θρόνο. Τα όνειρατά μάλιστα αυτά τα βλέπουν οι ίδιοι, ή έτσι θέλουν οι εχθροί τους, οι συγγραφείς του 4ου βιβλίου της *Συνέχσεως του Θεοφάνη και του Βίου του πατριάρχη Ιγνατίου*¹⁸.

Ο Βάρδας βλέπει σε όνειρο-όραμα να βρίσκεται μαζί με τον αυτοκράτορα Μιχαήλ σε κάποια γιορτή στον ναό της Αγίας Σοφίας (εικ. 6). Αυτοκράτορας και καισάρης βλέπουν γλισσοβαίνον στο σύνθηρο του ναού έναν ψηλάιο άνδρα, που έμοιαζε απαράλλακτα στην εικόνα του αποστόλου Πέτρου, έχοντας δεξιά και αριστερά του δύο χρυσοφορούντες πραιπόζιτους και στα πόδια του τον έκπιτο πατριάρχη Ιγνάτιο, που είχε αποπεμφθεί και αντικατασταθεί από τον Φώτιο, να ζητά εκδίκηση. Ο απόστολος Πέτρος, λοιπόν, έδωσε μια μάχηρα στον έναν από τους πραιπόζιτους, και τον διέταξε να παραλάβει τον Βάρδα και να τον κατακόψει κομμάτια στον νάρ-

θηκα της εκκλησίας, ενώ απειλήσε ότι το ίδιο θα συμβεί στον ασεβέτοκο, δηλαδή τον αυτοκράτορα Μιχαήλ, τον γιο του ασεβούς Θεοφίλου. Κι αυτό δεν ήταν όνειρο, μας λέει η *Συνέχεια Θεοφάνη* και ο *Βίος Ιγνατίου*, αλλά *ύπαρ*, δηλαδή όραμα, αλήθεια που βλέπουμε εν εγρηγόρειο κατά το Λεζκό του Φωτίου¹⁹, εχθρού του ηγασίου. Μια αλήθεια πορφύρα Βάρδα, όταν μάλιστα μετά από λίγο καιρό Βασιλεύει και Μιχαήλ θα σφαγιασθούν για να ανέλθει στον θρόνο ο Βασίλειος.

Μια ενόραση που προειδοποιήθηκε με φιλόδοξα συμβολικά όνειρα, *χρηματισμούς*, προφητείες και σφραγίστη με το πιο αμάτιο και φρικιαστικό όραμα. Το όραμα σίγουρα χωρίς μπροστά στην αλήθεια. Όμως, για να απαλυθεί η ιστορική αλήθεια και για να δικαιολογηθεί η φρικαλεότητα, είναι αναγκαία και χρήσιμα τα σύμβολα, τα οράματα και τα ονειράτα, αλλά κυρίως χρειάζεται η λυσιτελής αγία μάχη του αποστόλου Πέτρου, ιδιαίτερα σε μια εποχή που οι πολιτικές σκοπιμότητες της προσέγγισης ή συνδιαλλαγής με τον Πάπα το επιτάσσουν.

Το όνειρο για τον θάνατο του Βάρδα και του Μιχαήλ Γ', όπως μας παραδίδεται ως όραμα, καταργεί το σύνολο ανάμεσα στα σύμβολα και την αλήθεια. Φρικαλεότητα και σκοπιμότητα παρουσιάζονται ως προοικονομημένη αλήθεια. Τούτο βεβαίως εξυμνείται πολλαπλώς τις οποίες επιδιώξεις αυτών που το καταγράφουν ή το επισυνόμνουν, όταν μάλιστα μας το παραδίδουν ως προ-αίσηση των ίδιων των παθόντων. Στο φύλλο 79 του χειρογράφου του Σκυλίτζη, το έντυπιο του Βάρδα εικονογραφείται με συνοπτικό τρόπο, ενώ η εκλήρωσή του στις επόμενες μικρογραφίες (φφ. 80 και 80ν). Η ζωή είναι ένα όραμα, είναι ένα όνειρο, μας λέει εξάλλου η ίδια η νεκρώσιμη ακολουθία. Όμως δεν είναι καθόλου έτσι για τους ανθρώπους της δράσης και τους φιλόδοξους της πορφύρας. Είναι τυχαίο, άραγε, ότι πιθανότα δεν παρουσιάζεται ο ίδιος ο Βασίλειος να βλέπει κάποιο συμβολικό όνειρο ή κάποιο όραμα; Ο ίδιος ενεργεί προς ίδιον όφελος, δεν ονειρεύεται. Με την δράση του δημιουργεί την ανάγκη στους άλλους να ονειρεύονται, να δικαιολογούν και να δικαιολογούνται. Το όνειρο του Βάρδα, ή η επιπόνηση του, ουσιαστικά υπάρχει ως θεία τιμωρία και δικαιολογεί την ανάρρηση του Βασιλείου στον θρόνο.

Η ίδια όνειρων και οραμάτων πρόγνωση του θανάτου του καισάρα Βάρδα και του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' χρησιμοποιείται ως θεοπέμπτη προοικονομημένη για την ασβεστιά της τιμωρίας, και εξυμνείται κατεχθόνια τα συμφέροντα του ίδιου της Μακεδονικής δυναστείας και των απογόνων του. Στην εικονογράφηση της σφαγής του Βάρδα στο χειρόγραφο του Σκυλίτζη (φ. 80) οι όρχεις του διαμελισμένου Καισάρα υψώνονται ως λάβαρο της νέας εξουσίας του γαιρικού, ρωμαλέου εραστή της πορφύρας (εικ. 7). Έτσι, αν στο όνειρο με Μ. Κωνσταντίνου ο σταυρός στο ουράνιο στερέωμα αποτέλεσε την αεθρία της νέας χριστιανικής αυτοκρατορίας, στο όνειρο του Βάρδα ο διαμελισμός του και οι κομμένοι όρχεις του, υψώνονται στην άκρη του ξίφους, δεν χρειάζονται ονειροκρίτη για να μας αναγγείλουν τις επερχόμενες

σφαγές, την καμάρια των ευνούχων, αλλά και την ρωμαλεότητα μιας νέας δυναστείας.

Η χρήση των βασιλικών ονειρών δεν λειτουργεί προς όφελος μόνον αυτών που κατέχουν ή πρόκειται να κατακτήσουν την εξουσία, αλλά και προς όφελος των υπηρετών του Θεού που τα πέμπει, επικυρώνοντας την αγιότητα και το προφητικό χάρισμα των ενυπνιαζομένων, μοναχών ή όποιων άλλων, οι οποίοι ήδη απολαμβάνουν ή προσβλέπουν στις όποιες παροχές της εξουσίας.

Σημειώσεις

1. Κάλαρος, «Διάγνωση και πρόγνωση...» (βλ. και το άρθρο του στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού αυτού). Βλ. επίσης Καλφούρας, «Το ιστορικό όνειρο στο τέλος της αρχαιότητας...», όπου γίνεται εκτενής αναφορά στην λειτουργία των βασιλικών ονειρών στον Μαλάδα.
2. Πρόκειται για τον *Βίο Βασιλείου*, το 5ο βιβλίο της *Συνέχεια Θεοφάνη* (εκδ. Βόννης), αποδόθηκε στον Πορφύρογεννητό. Βλ. και Moravcsik, «Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I.».
3. Βασίλειος 60.39.26 (εκδ. Heimbach), Calofanos, «Dream interpretation: a Byzantinist Superstition?», σ. 217-9.
4. Αναγνωστακής, «Το επεισόδιο του Αδριανού. Πρόγνωση και τελεσθέντων δόγματα», σ. 207, σπ. 22.
5. The *Realities of Imperial Military Expeditions* (εκδ. Haldon) C. σ. 199, και τα σφάλμα του έκδοσης στη σ. 211.
6. Βλ. την πανομοιότυπη έκδοση του χρ. στις εκδόσεις Μιλίτου, Αθήνα 2000. Ως γνωστόν, το κείμενο του Σκυλίτζη στα σημεία που μας αποσπάζουν αποτελεί ουσιαστικό αντιγράφη, με σχετικές διαφοροποιήσεις, της *Συνέχεια Θεοφάνη* όπου και παρατίθεται.
7. Βλ. το παράδειγμα, τις απαντήσεις ονειρών στο χρ. του Σκυλίτζη. Επίσης, τις σκηές από τον Βίο του Αγίου Νικολάου, με το έντυπο του Μεγάλου Κωνσταντίνου: *Sevcenko, The Life of St. Nicholas in Byzantine Art*.
8. *Βίος Βασιλείου* §3, 215-20-22.
9. *Βίος Βασιλείου* §2, 222-9-22.
10. *Βίος Βασιλείου* §8, 222-9-22.4.
11. *Βίος Βασιλείου* §9, 223-14-23.
12. Για τις σύγχρονες απόψεις ως προς την ανέλεξη του αθλητικού ερωτικού αγρότη Βασίλειου, βλ. την πρόσφατη μελέτη του Shawn Tougher, «Michael III and Basil the Macedonian: just good friends?», όπου και η προαναφερθείσα βιβλιογραφία.
13. Ο Πορφύρογεννητός περιγράφει τους περί τον Θεοφιλή γενναίους άνδρας και ευειδείς και εύλογες... σπριακές τε κοσμώμενους εθώσι και τη άλλη καταστολή διαπνεύσαντες. *Βίος Βασιλείου* §9, 225-3-7.
14. *Βίος Βασιλείου* §10, 225-15-226-6.
15. *Βίος Βασιλείου* §11, 226-7-227-17. Για το θέμα αυτό, βλ. Αναγνωστακής-Παπαμαστοράκης, «Ο μοναχός του Αγίου Ανδρέα. Ένας εικονογραφικός γρίφος», σ. 241-17-22.
16. *Βίος Βασιλείου* § 15, 233-234-6.
17. *Συνέχεια Θεοφάνη* (εκδ. Βόννης) § 40, 203-12-204-11. *Βίος Ιγνατίου*, PG 105, σπ. 535C-536C.
18. Φίλιππος, *Lexicon* (εκδ. Naber) s.v. *ύπαρ*.

Dreams of Purple and their Uses: Narratives and Illustrations of Royal Dreams in Byzantium

Ilias Anagnostakis - Titos Papamastorakis

This paper examines the series of dreams in the *Vita Basilii*, narrated by the text of the *Continuation of Theophanes* and illustrated by the miniatures of the *Escorial Skylitzes*. It focusses on the political use and appropriation of prophetic dreams for justifying the irregular rise to the imperial throne of Basil I and the subsequent change of the ruling dynasty of Byzantium. The dreams legitimise this historical process, offering divine approval to Basil and his somewhat unconventional methods. A wide range of dream types is employed, with diverse legitimising functions and specific uses. Their illustrations present us with a unique specimen of depictions of the 'political' historiographical dream. In both their written and painted versions, these dreams clearly serve the holders of political power, but also – through their implied divine origin – the servants of their alleged sender, strengthening the ties of religious authority to political power.

Βιβλιογραφία

- *Βίος Βασιλείου*, εκδ. I. Bekker, *Theophanes Continuatus*, CSHB, Βόννη 1838, σ. 211-353.
- Αναγνωστακής, Η., «Το επεισόδιο του Αδριανού. Πρόγνωση και τελεσθέντων δόγματα», στο *Επικοινωνία στο Βυζάντιο*, Αθήνα, 1993, σ. 195-226.
- Αναγνωστακής, Η. - Παπαμαστοράκης, Τ., «Ο μοναχός του Αγίου Ανδρέα. Ένας εικονογραφικός γρίφος», *Πρακτικά του διεθνούς Συμποσίου Ο Μοναχός στην Πελοπόννησο από τον 4ο μέχρι τον 15ο αιώνα*, Αίγιο, 5-6 Μαΐου 2009, (υπό έκδοση).
- Καλφούρας, Γ., «Το ιστορικό όνειρο στο τέλος της αρχαιότητας Η Χρονολογία του Μαλάδα και τα *Ανέκδοτα του Προκόπιου*», *Θέσις έντυπου*, Ηράκλειο, 1993, σ. 283-322.
- Calofanos, G., «Dream interpretation: a Byzantinist Superstition?», *BMSG* 9, 1984-85, σ. 215-220.
- Κάλαρος, Β., «Διάγνωση και πρόγνωση. Ο Αρτεμίδωρος και η αρχαία ερμηνευτική των ονειρών», *Θέσις έντυπου*, Ηράκλειο, 1993, σ. 231-256.
- Moravcsik, G., «Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I.», *DOP* 15, 1961, σ. 59-126.
- Sevcenko, N., *The Life of St. Nicholas in Byzantine Art*, Topoi, 1983.
- Tougher, S., «Michael III and Basil the Macedonian: just good friends?», στο *Desire and Denial in Byzantium*, εκδ. εκδ. Liz James, Ουέστμπερτ: Ashgate, 1999, σ. 149-158.